

Zuhdija Adilović¹

ODNOS SVOJSTAVA ALLAHA, DŽ.Š., S NJEGOVIH BIĆEM (ALAKATU SIFATILLAHI TEALA BI ZATIHI)

Sažetak

Ovo pitanje nije samo filozofskog karaktera daleko od kur'ansko-sunnetskih tekstova. To pitanje pojavilo se u krugu islamskog društva u kojem su vjerski tekstovi bili osnov svega u njihovom životu i razmišljanju, čak su bili glavna odlika muslimanske ličnosti.

Domen božanskog u promišljanju pojedinaca tog društva je trebao da bude temeljen isključivo na Kur'anu i sunnetu i njihovoj metodologiji. Međutim, utjecaj stranog mišljenja i upoznavanje islamskih mislilaca sa njime, te pokušaj iznalaženja kompromisa između tog stranog mišljenja i vjere Islama, donio je novo misaono razdoblje koje, općenito, karakterizira misaona raskoš, što je strano originalnom islamskom učenju koje je jasno i konkretno. Odnos svojstava Allaha, dž.š., s Njegovim Bićem jedno je od pitanja koje je nastalo pod utjecajem novonastalog ambijenta, a što je itekako utjecalo na pojavu različitih pravaca u islamskoj misli.

Zato je neophodno detaljno proanalizirati i pojasniti odakle se protežu korijeni ovih ideja, kako bismo mogli procijeniti u kojoj mjeri je islamska misao ostala dosljedna islamskog metoda u pojašnjavanju jednog od značajnih aspekata vjerske misli. Ta studija bi nam, također, pomogla u prepoznavanju originalnog od pozajmljenog kod raznih pravaca islamske misli koji su dugo vremena igrali veliku ulogu na misaonoj sceni, a evidentno je da imaju i danas veliki utjecaj na muslimansku misao.

Ključne riječi: islamska misao / ilmul-kelam / objava / metodologija

¹ Vanredni profesor, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici, zuhdija.adilovic@gmail.com

1. UVOD

Sreća čovječanstva u svim aspektima čovjekovog bivstvovanja zavisi od ispravnosti ideološkog ubjeđenja. Ukoliko je pogrešno ideološko ubjeđenje, onda će i čovječanstvo biti pogrešno orijentirano, a što će se neminovno osjetiti u svakom segmentu života. Islam je oslobodio um od veta koji mu je onemogućavao da razmišlja o događajima u ovom velikom i uređenom svijetu – makro-kosmosu, kao i mikro-kosmosu, svijetu čovjeka.

Dezorijentiranom društvu, bremenitom velikim devijacijama u vremenu upućivanja posljednje Objave Uzvišeni Allah iz Svoje milosti u prvim ajetima ukazuje i pojašnjava osnovne naznake ispravne orijentacije spram svemira i čovjeka. To je bilo pojašnjenje odnosa Allaha prema svemiru u čijem centru se nalazi čovjek. Taj odnos je u Kur'anu jasno definisan kao odnos Tvorca i Gospodara prema kojem čovjek treba da stremi i od Njega uči istinu o sebi i onome što će mu koristiti u životu. Allah, dž.š., kaže:

﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ, اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ, الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ, عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾

"Čitaj, u ime Gospodara tvoga koji stvara, stvara čovjeka od ugruška! Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, koji poučava peru, koji čovjeka poučava onome što ne zna." (Kur'an, *El-'Alek*:1-5)

Zatim je čovjeka počastio jasnom predstavom o Božanstvu i Allahovim lijepim imenima i savršenim svojstvima, predstavom i znanjem koje je dovoljno da čovjeka dovede do spoznaje o neophodnosti obožavanja samo Njega Jedinog.

Prvo muslimansko društvo odgojano uz Poslanika, s.a.v.s. učilo je s istih jedinstvenih izvora. Metodologija prvog muslimanskog društva bila je jedinstvena sve do ekspanzije Islama i naglog širenja islamskog teritorija. Rani muslimani susreću se s jevrejima, kršćanima, sabejcima, i zoroastrijancima koji su preispitivali islamsko učenje i zahtijevali zadovoljavajuće odgovore prije prihvatanja nove vjere. Sasvim je prirodno da su stupanjem u okrilje islama sa sobom ponijeli i svoju religijsku ideju koja je u mnogome predodredila njihovo razumijevanje nove vjere. Kao muslimani, oni su promišljali mnoga teška pitanja za razumijevanje nove vjere, često ih i pogrešno tumačeći. Temeljne vizije njihovih ranijih religija i kultura bile su isuviše ugrađene u njihovoj svijesti da bi ih islam izbrisao preko noći i njihov vlastiti sistem

razumijevanja prisilio ih je da islamske istine sagledaju u vlastitom svjetlu.

Kada su prvi muslimani sagledali i upoznali ideju novih preobraženih muslimana, uvidjeli su da ona, ustvari, podrazumijeva polemiziranje vjerskih tema sa aspekta razuma. Kada su se muslimani upustili da daju odgovore na ovakve ideje s namjerom da doprinesu islamskoj misli ili da odbrane islamsku doktrinu od stranog utjecaja, javili su se brojni problemi.

Glavna tematika o kojoj ću govoriti u ovom radu jeste jedno od pitanja oko kojih se vodila velika rasprava među različitim pravcima islamske misli. Ovo pitanje nije samo filozofskog karaktera daleko od kur'ansko-sunnetskih citata. To pitanje pojavilo se u krugu islamskog društva u kojem su vjerski tekstovi bili osnov svega u njihovom životu i razmišljanju, čak su bili glavna odlika muslimanske ličnosti.

Domen božanskog u promišljanju pojedinaca tog društva bi trebalo da bude temeljen isključivo na Kur'anu i sunnetu i njihovoj metodologiji. Međutim, utjecaj stranog mišljenja i upoznavanje islamskih mislilaca sa njime, te pokušaj iznalaženja kompromisa između tog stranog mišljenja i vjere islama, donio je novo misaono razdoblje koje, uopćeno, karakterizira misaona raskoš, a što je strano originalnom islamskom učenju. Odnos svojstava Allaha, dž.š., s Njegovim Bićem jedno je od pitanja koje je nastalo pod utjecajem novonastalog ambijenta, a što je itekako utjecalo na pojavu različitih pravaca u islamskoj misli.

Zato je neophodno detaljno proanalizirati i pojasniti odakle se protežu korijeni ovih ideja, kako bismo mogli procijeniti u kojoj mjeri je islamska misao ostala dosljedna islamskog metoda u pojašnjavanju jednog od značajnih aspekata vjerske misli. Ta studija bi nam, također, pomogla u prepoznavanju originalnog od pozajmljenog kod raznih pravaca islamske misli koji su dugo vremena igrali veliku ulogu na misaonoj sceni, a evidentno je da imaju i danas veliki utjecaj na muslimansku misao.

2. TRAGANJE ZA ISTINOM UROĐENA JE OSOBINA SVAKOG ČOVJEKA

U traganju za Istinom čovjek se susreće sa dvije osnovne ideje koje se međusobno prepliću: Traganje za dokazima postojanja Allaha, dž.š. i zapitkivanje o Allahovom, dž.š., biću.

Naravno da je drugo pitanje vezano za prvo i tek ukoliko se čovjek jasno odredi o prvom pitanju dolazi u obzir drugo.

Mnogo je razumskih dokaza koji upućuju na postojanje Stvoritelja do kojih su došli mislioci Istoka i Zapada, neki od tih dokaza su:

- dokaz uzroka i posljedice,
- dokaz savršenstva stvaranja,
- dokaz nužnopoštojećeg apsolutno Savršenog.

Svako nepotpuno – ograničeno stvorenje ukazuje na neminovnost postojanja Savršenog.

Ova oblast je dobro poznata i o ovom pitanju nepotrebno je polemizirati. Poznato je da su na koncu i grčki filozofi, posredstvom razumskih argumenata, došli do spoznaje da Tvorac postoji.

Međutim, kada je u pitanju traganje o Allahu, Njegovom biću i suštini Njegovih svojstava, a to je pitanje koje se neminovno nameće nakon prethodnog, u ovom pitanju ljudski razum je postao nemoćan i bez Upute lutao između potpunog otjelovljenja (*tedžsid*) i apsolutne apstrakcije (*tedžrid*).

Kur'an je objavljen Poslaniku, s.a.v.s., u vremenu u kome je čovječanstvo bilo potpuno dezorijentirano o pitanju Istine. Bilo je sljedbenika prijašnjih poslanika koji su bili daleko od istinskog monoteizma. Drugi su daleko od Objave promatrali kosmos i pokušavajući spoznati Tvorca završili obožavajući Sunce, Mjesec, kravu, rijeku, vatru, ljude...

Treći su upotrijebili svoj razum i pomoću njega pokušali otkriti tajnu postojanja. Oni su se ograničili na ovaj pojavni materijalni svijet i ustvrdili da je izvor svega voda, zrak ili neki drugi materijalni elementi. Neki od njih su se uzdigli iznad materijalnog viđenja i utemeljili filozofske teorije, kao što je bio Sokrat, Platon i Aristotel koji su tvrdili da ih je njihov razum doveo do spoznaje o nužnom postojanju Apsolutnog pokretača svega i duše koja je izvan granica ovozemaljskog materijalnog svijeta. Oni su došli do spoznaje da Allah postoji, ali nisu mogli adekvatno definisati božanstvo i u tome su se razišli na razne pravce koji su imali svoje sljedbenike i među Arapima.

Kur'an dolazi sa jasnom predstavom i zabranjuje slijepo slijeđenje predaka bez upotrebe razuma:

﴿قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَلْفِتْنَا عَمَّاءَ وَحَدَّثَنَا عَلَيْهٖٓ أٰبَاءَنَا وَتَكُوْنُ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْاَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا
﴿بِعٰمُوْمِيْنَ﴾

A oni rekoše: "Zar si došao da nas odvratiš od onoga na čemu smo zatekli pretke naše, da bi vama dvojici pripala vlast na Zemlji? E nećemo ni vama dvojici vjerovati!" (Kur'an, Junus:78)

﴿وَكَذٰلِكَ مَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِيْ قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيْرٍ اِلَّا قَالُ مُتْرَفُوْهَا اِنَّا وَحَدَّثْنَا اٰبَاءَنَا عَلٰى اُمَّةٍ وَّاِنَّا
﴿عَلٰى اٰتٰرِهِمْ مُّقْتَدُوْنَ﴾

"I eto tako, prije tebe, Mi ni u jedan grad nismo poslanika poslali, a da oni koji su raskošnim životom živjeli nisu govorili: "Zatekli smo pretke naše kako ispovijedaju vjeru i mi ih slijedimo ustopu." (Kur'an, Ez-Zuhruf:23)

Kur'an podstiče ljudski razum na razmišljanje i ljudsku urođenu narav vjerovanja.

Prvi ajet koji je objavljen rješava čovječanstvo zbuđenosti u kojoj se nalazilo:

﴿اِقْرَأْ بِاِسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ, خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ, اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ, الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ, عَلَّمَ
الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾

"Čitaj, u ime Gospodara tvoga koji stvara, stvara čovjeka od ugruška! Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, koji poučava peru, koji čovjeka poučava onome što ne zna." (Kur'an, El-'Alek:1-5)

Šta je Kur'an htio pojašnjenjem svojstava Allaha, dž.š.?

Kur'an je htio da božansko biće ne bude samo apstraktan pojam čiji se tragovi ne primjećuju u životu ljudi. Zato govori o Jednom i Jedinom Allahu od koga sve ovisi. On je Onaj koji je svemu život dao i sve usmrćuje, Onaj koji je sve stvorio i opskrbio, Onaj koji sve zna:

﴿اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْتَىٰ وَمَا تَغِيْضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ, عَالِمُ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيْرُ الْمُتَعَالِ, سِوَاكَ مِنْكُمْ مَنْ اَسْرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهٖ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ
وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ﴾

"Allah zna šta svaka žena nosi i koliko se materice stežu, a koliko se šire; u Njega sve ima mjeru; On zna nevidljivi i vidljivi svijet, On je Veličanstveni i Uzvišeni; za Njeg je jednak od vas onaj koji tiho govori i onaj koji to glasno čini, onaj koji se noću skriva i onaj koji po danu hodi." (Kur'an, Er-R'ad: 8-10)

Ovim Kur'an upućuje na činjenicu da je cjelokupan kosmos i sve što je u njemu samo refleksija Allahovg stvaranja i Njegovih blagodati, da se samo Njemu može ibadet činiti, da se samo Njega treba istinski bojati i samo od Njega pomoć tražiti....

3. PRVA FAZA ISLAMSKE MISLI – JEDINSTVO IZVORA I JASNOĆA METODOLOGIJE

Islam je (u Kur'anu i u sunnetu) dao prave odgovore na filozofska pitanja koja su okupirala ljudski razum. Ashabi su se zadovoljili s tim odgovorima i isključivo ih crpili iz Kur'ana i sunneta.

Što se razuma tiče, u toj fazi, bio je u potpunosti usmjeren ka razumijevanju nove vjere i izučavanju ajeta koji su se postepeno objavljivali i ljudsku misao spašavali od idejne anarhije i besmisla.

Kada je u pitanju spoznaja Boga, Njegovog bića i Njegovih svojstava, vjerovali su u Jednog Jedinog Allaha koji je Prvi i Posljednji, koji posjeduje najljepša imena i savršena svojstva.

Kada je u pitanju odnos Allaha prema Njegovim stvorenjima, On je Tvorac, Opskrbitelj, Onaj koji oživljava i usmrćuje, Onaj koji će proživjeti, Moćni...

Kada je u pitanju odnos Allaha prema čovjeku: On je Milostivi Samilosni, Onaj koji prašta i voli, Onaj koji sve vidi i čuje, u čijoj vlasti je sve...

Ashabi su se zadovoljili tom jasnom predstavom koja je bila dovoljna za vodilju u njihovom životu. Na tim principima definisali su njihov odnos prema sebi i cijelom kosmosu. Oni nisu proizveli ljudsku metodologiju u razumijevanju vjerovanja. Oni nisu inicirali pitanje otjelovljenja (*tedžsim*), niti poistovjećivanja sa ljudskim svojstvima (*tešbih*), niti nijekanje svojstava da ne bi zapali u *tešbih* (*tenzih i ta'til*).

Poslanik, s.a.v.s., zabranio je polemiku o vjeri i ograničio se na jasne ajete koji su dovoljni za pravilno razumijevanje vjere.

Ko je postavljao pitanja o Allahovom biću i Njegovim svojstvima?

Jevreji i kršćani koji su imali velikih problema sa svojom vjerom zbog toga što je ona bila izložena izmjenama i iskrivljenjima.

Ashabi su bili saglasni u pripisivanju svih svojstava Allahu, dž.š., koje je On sebi pripisao ili ih je pojasnio Poslanik, s.a.v.s., i u negiranju svega onoga što je Svevišnji negirao:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾...

"...Niko nije kao On! On sve čuje i sve vidi." (Kur'an, Eš-Šura: 11)

El-Makrizi govoreći o nastanku polemike oko Allahovih, dž.š., svojstava kaže: "Kur'an časni sadrži određena svojstva Allaha, dž.š. To nije izazvalo nikakve nedoumice kod bilo koga od Aarapa, urbanih niti ruralnih sredina. Niko od njih o tome ništa nije pitao, kao što su pitali o zekatu, postu i hadžu. U zbirkama hadisa i spisima prve generacije muslimana (selef) nije zabilježeno da je neko od ashaba pitao Poslanika, s.a.v.s., o Allahovim svojstvima i pravio razliku između ličnih i izvedenih svojstava (*sifatuz zat ve sifatul fi'l*). Svi su bili složni u tome da Allah dž.š., posjeduje svoja vječna svojstva kao što su: znanje, moć, život, volja, sluh, vid i govor." (El-Ešari, 1969)

U istom djelu El-Makrizi kaže: "Ashabi su pripisali Allahu, dž.š., sve ono što je On sebi pripisao, kao što je lice, ruka i slično, uz negiranje bilo kakve sličnosti sa stvorenjima. Oni su pripisali svojstva bez poređenja i zanijekali sličnost bez nijekanja svojstava. Niko od njih nije se usudio alegorično tumačiti bilo šta od toga. Svi su prihvatili sva svojstva onako kako su prenesena. Niko od njih nije imao nikakve druge dokaze o jednoći Stvoritelja izuzev kur'anskih. Niko od njih nije znao ništa o apologetskim metodama niti filozofskim pitanjima." (El-Makrizi, nedatirana godina izdanja:4/180-181)

Četvorica halifa, većina ashaba i najpoznatiji tabi'ini ostali su na tom kursu. Oni su prezirali polemiku i idejnu nestabilnost i nesigurnost. El-Isfaraini prenosi da je Ebu Bekr, r.a., rekao: "Nemogućnost spoznaje je spoznaja." Te riječi tumačio je ovako: ako si spoznao da je nemoguće spoznati Tvorca logikom, primjerom i analogijom posredstvom stvorenja, saznao si da je On drugačiji od stvorenja." (Fergal, 1972:180-181)

Prenosi se da je Alija, r.a., upitan: Gdje je Allah? Odgovorio je : "Za Onoga ko je **iznad gdje** ne može se reći gdje." Upitan je: Kako izgleda Allah? odgovorio je: "Za Onoga ko je **iznad kako** ne može se kazati kako." (El-Isfaraini, 1955:98)

Također, prenosi se da je rekao: "Allah, dž.š., stvorio je Arš kako bi pokazao Svoju moć, a ne kao mjesto za Sebe." (El-Bagdadi, nedatirana godina izdanja:232)

Najvjerojatnije je Džehm b. Safvan prvi koji je uveo stranu novotariju polemike oko Allahovih svojstava. On je bio porijeklom iz Tirmiza, sa krajnjeg istoka. "On je donio novotariju koja je

prouzrokovala dosta negativnosti među muslimanima i našla svoje pobornike među njima. On je otvoreno nijekao mogućnost da Allah, dž.š., posjeduje svojstva.” (El-Eš'a ri, 1969:14)

Krajem prvog hidžretskog stoljeća dolazi do naglog širenja teritorije islamske države a jevrejske i kršćanske sekte pojačavaju svoje aktivnosti, tako da su strani utjecaji postali jači. Tada je Hasan El-Basri (umro 110. h. god.) bio suočen sa sasvim novim pitanjima, kao što je sloboda čovjeka, odredba, status počinioca velikog grijeha i sl. Abbasijska država je počela sa prijevodom knjiga iz Indije, Perzije i poznatih grčkih filozofskih djela, tako da je ova faza, faza jedinstva izvora i jasnoće metoda prerasla u sasvim drugu fazu u kojoj je došlo do velikog utjecaja novih misli.

4. DRUGA FAZA: MIJEŠANJE IZVORA I PADANJE POD UTJECAJ DRUGIH U METODOLOGIJI

Idejna anarhija neminovno dovodi do anarhije u svim aspektima života.

Ova faza počinje sa gotovo samim početkom drugog stoljeća i zahvata manji dio emevijskog perioda. U Abbasijskom periodu doživljava veliki uspon, tako da su se počeli rađati razni pravci i sekte. Prvi se pojavljuje Džehm b. Safvan sa idejom nijekanja svojstava Allaha, dž.š., a zatim Mu'tezile i filozofi.

Odlike ove faze u odnosu na prethodnu:

Ova faza odlikuje se susretom i miješanjem sa drugima, nakon izolacije koja je bila glavna karakteristika prvog perioda muslimanskog društva. To se ogleda, prije svega, miješanjem Arapa muslimana sa nearapima koji su prihvatili islam, nakon osvajanja novih teritorija. Zatim se pojavljuje polemika kao rezultat ekonomskog prosperiteta i tako se otvaraju vrata novim školama i pravcima. Više nije postojala samo jedna idejna škola koja se odlikovala jedinstvom izvora i jasnoćom metode. To je, postepeno, prouzrokovalo nestanak nacionalnog jedinstva i jedinstvene islamske idejne škole. Sada se pojavljuje globalno islamsko jedinstvo koje čini mnoštvo nacija, novih idejnih izvora i mnoštvo različitih metoda razmišljanja. Koliko god novi musliman pokušao da ih zanemari, one su imale svoj utjecaj na njega. Zatim se pojavljuju znastveni začeci pojedinih sekti čiji korijeni u početku nisu bili dovoljno jasni, što će se tek kasnije iskristalizirati, kao što su sifatiije, kaderije i mu'tezile. Novonastale nacije i pravci se pojavljuju u idejnim i političkim tokovima. Smatrali su da imaju

pravo na učešće u kreiranju tokova muslimanskog života. Tako su počeli da pomažu jedne grupacije protiv drugih i utječu i na vjeru i politiku. (el-Behijj, 1967:1/75)

Zbog svega spomenutog došlo je do miješanja originalne islamske kulture sa novim stranim uvezenim kulturama. Tada dolazi do zaokreta u islamskoj misli od jednostavnosti ka složenosti, od predavanja urođenom osjećaju ka razumskom promišljanju i alegoričnom tumačenju, od zanosa i džihada ka opuštenosti i situiranosti, od istinskog traganja za onim što je obaveza činiti i tako biti koristan ka intelektualnoj raskoši pomiješanoj sa polemikom od koje nema nikakve koristi.

Aktiviraju se rasprave o razumu i mogućnosti spoznaje istine putem razuma. To je bilo pogodno tlo za aktiviranje mnogih kršćanskih i jevrejskih sekti. Pokret prevođenja knjiga grčke filozofije uzima maha kao neophodan korak u odgovoru na novonastala idejna kretanja.

Naravno, nailazimo na različit odnos muslimana prema novim pojavama. Neki su im se suprotstavili svom snagom, jer su u njima osjetili opasnost za čistu islamsku misao i jedinstvo ummeta, kao što su bili selef (prva generacija). Drugi su sa skepsom gledali na njih, ali su smatrali da se moraju izučavati kako bi se mogli suprotstaviti tom ideološkom nasrtaju i odbraniti ideju islama, kao što su uradile mu'tezile. Treći su ih u potpunosti prihvatili i smatrali ih nepogrešivim isto kao što su gledali na svoju vjeru, a to su bili (islamski) filozofi: El-Farabi, El-Kindi, Ibn Sina i drugi. Oni su pokušali napraviti kompromis između tih ideja i islama.

Intelektualna aktivnost u ovoj fazi

U ovoj fazi intelektualni napor prelazi iz potpune predanosti onome što je objavljeno u Kur'anu i hadisu, kada je u pitanju govor o Allahovom, dž.š., biću i njegovim svojstvima u debate i rasprave o detaljima spomenutih tema. Tada se prvi put pojavljuju različita shvatanja kur'anskih citata koji govore o Allahovom biću i Njegovim svojstvima. Muslimani se shodno razumskim zaključcima po tom pitanju dijele na različite grupe i sekte. Svaka od njih poziva se na Kur'an u svojim stavovima i nastoji po svaku cijenu svoje stavove potkrijepiti kur'anskim tekstovima jer će tako zadobiti simpatije većeg broja muslimana. Pojedine od njih su u potpunosti izašle iz islama, a i dalje se pozivaju na kur'anske citate. Eš-Šeherstani navodi da je Ahmed b. Habit, sljedbenik En-

Nezzama, poznatog mu'tezilijskog vođe, zagovarao mišljenje kršćana da Isa posjeduje božanske osobine i da će on suditi ljudima na Sudnjem danu, pozivajući se na određene Kur'anske citate. (Eš-Šeherstani, 1968:1/160)

Među muslimanima je bilo i onih koji su slijedili put ashaba i tabiina ne upuštajući se u polemike o Allahovom biću i Njegovim svojstvima, nego su Allahu pripisivali ono što je On sebi pripisao, to je stav selefa. Međutim, bilo je i onih koji su s ciljem razumijevanja spomenutih citata upotrebljavali razum u svjetlu novonastalih idejnih pravaca koje su prihvatili, bili oni vjerski ili ljudski, te su zaniijekali Svojstva i govorili o Biću na sasvim novi način, slijedeći druge ili pokušavajući naći kompromis između njih i islama, kao što su bili Mu'tezile i filozofi. Treći su, također, prihvatili ono što je Allah kazao o Sebi, ali su ipak pali pod etjecaj novih ideja i zapali u zamke antropomorfizma i otjelotvorenja, kao što su ekstremne šije i antropomorfisti (*mušebbihe*). (Eš-Šeherstani, 1968:1/96)

Nakon što su nastale mnogobrojne znanosti i zanimanja, i ljudi bili opsjednuti pisanjem u raznim oblastima, i nakon što su mutekellimini napisali brojna djela u kojima niječu bilo kakvu sličnost Allahovih svojstava sa svojstvima stvorenja, mu'tezile su, u tom pogledu otišli u krajnost i u potpunosti zaniijekali svojstva, kao što su znanje, moć i život. Tvrđili su da priznavanje tih svojstava znači priznavanje da postoji više onih koji su oduvijek, koji nisu stvoreni, a to je apsurd. Predstavnici ehli sunneta vel-džema'ata su demantovali tu njihovu tvrdnju tako što su kazali da svojstva nisu isto što i biće. Mu'tezile su smatrale da pripisivanje svojstava Allahu dovodi do neminovne činjenice da su i ona oduvijek i zauvijek, kao i Allahovo biće, iz čega proizilazi da postoji više onih koji su oduvijek i zauvijek, a znamo da je to samo Allah, dž.š. Mutekellimini odgovaraju na takve tvrdnje da bi ta tvrdnja bila ispravna kada bi se složili da su Allahova, dž.š., svojstva neovisna sama po sebi i nešto različito od Njegovog bića, ali to nije tačno.

Mu'tezile su zaniijekale i svojstvo sluha i vida tvrdeći da su to neminovna svojstva tjelesnih stvorenja. Ove njihove nove ideje su uzele maha i postale veliko iskušenja za mnoge muslimane. To je bio razlog da mnogi predstavnici ehli-sunneta vel-džema'ata odgovore na njihove tvrdnje racionalnim dokazima. Jedan od njih je najpoznatiji predstavnik mutekellimina imam Ebul-Hasan El-Eš'ari koji je zauzeo središnju poziciju o tim pitanjima te zaniijekao sličnost svojstava Allaha, dž.š., sa svojstvima stvorenja (tešbih), ali

je priznao svojstva Allaha, dž.š., koja su spomenuta u Objavi. On je argumentirao postojanje svojstva sluha, vida, govora i samoopstojnosti tradicionalnim i racionalnim dokazima i na taj način dao adekvatan odgovor na sve tvrdnje novotara. (Ibn Haldun, 1322. h.god.,:367-368)

Selef su najbliža grupacija tekstu kur'ansko-sunnetskih citata. Prenose se mnoge izreke selefa u ovoj fazi koji jasno odslikavaju njihov stav o ovom pitanju.

Imam El-Evza'i, r.a.(umro 157. h. god.), kaže: "Mi smo, za vrijeme dok su još mnogi tabi'ini bili živi, govorili: Allah, dž.š., je iznad Svoga prijestolja (*Arša*)." (Fergal, 1972:63)

Sufjan Es-Sevri (161, h. god.), je branio druženje sa onima koji raspravljaju o Allahovom, dž.š., biću i govorio: "Držite se citata, a klonite se govora o Allahovom biću." (Fergal, 1972:63)

Imam Ebu Hanife je o Allahovim svojstvima kazao: "Njegova svojstva su potpuno različita od svojstava stvorenja, On zna, ali ne kao mi, On može, ali Njegova moć je potpuno različita od naše." "Allah je oduvijek znao i znanje je Njegovo svojstvo još iz ezela, On je oduvijek imao svojstvo stvaranja i to svojstvo je sa Njime još iz ezela... Allah, dž.š., se uzdigao iznad Arša, ali nije imao nikakve potrebe za njime kao mjestom." (Ebu Hanife, 1324. h.god.,:2)

Rekli smo da su ove novonastale ideje među muslimanima rezultat utjecaja drugih kultura, vjera i grčke filozofije. Indijska kultura je imala značajan utjecaj na kršćanstvo u predstavi o božanstvu, a muslimani su bili u direktnom kontaktu sa kršćanima. Judaizam je, također, imao utjecaja na muslimane i njihove krive predstave o Bogu su spomenute u Kur'anu.

Pored utjecaja drugih vjera utjecaj grčke filozofije je bio ključni u pojavi novih, do tada nepoznatih ideja, među muslimanima.

Mu'tezile su osjetile da prijeti velika opasnost islamskom vjerovanju od spomenutih etjecaja Jevreja, kršćana i muslimanskih fiozofa koji su pali pod etjecaj grčke filozofije i potpuno je prihvatili i pomiješali sa vjerom. Njihova promišljanja su bila utemeljena na dva stuba grčke filozofije: Platonu i Aristotelu.

Mu'tezile su primijetile da pojedine grupacije među muslimanima zagovaraju otjelotvorenje (tedžsim) i antropomorfizam govoreći o Allahu, dž.š., i Njegovim svojstvima na način koji ne priliči Njegovoj uzvišenosti, naročito među ekstremnim šijama koje su Aliju, r.a., i ostale imame proglasili

božanstvima. Tada su osjetili obavezu da ustanu u odbranu islamskog vjerovanja. Oni su smatrali da u pristupu selefa ovim pitanjima nema dovoljno racionalnih odgovora koji bi mogli zadovoljiti protivnike, te su odlučili da protivnicima odgovore na njihov način i njihovim argumentima. Imali su cilj da zaniječu sve negativnosti koje su protivnici pripisivali Allahovom biću (tenzih). Iščitali su filozofska djela i upotrijebili njihove argumente za potporu svojih principa, među kojima je najznačiji bio princip tevhida (jednoće Stvoritelja). Pokušali su da u tome budu oprezni i ne zapadnu u zamku kao što su to uradili muslimanski filozofi koji su u potpunosti prihvatili grčku filozofiju i pokušali da je izmire sa islamskim učenjem, kao što je bio El-Kindi, El-Farabi i Ibn Sina.

Mu'tezile su u toj bici ipak pale pod utjecaj grčke filozofije. Počeli su da govore o Jedinstvu Bitka na način da niječu određena svojstva svodeći ih na svojstvo znanja tvrdeći da je znanje jednako Biće. Zanimjali su postojanje svojstava u smislu bilo kakvog dodatka na Biće. Sve to da bi opravdali tvrdnju da samo Jedan postoji oduvijek. Eš-Šeherstani tvrdi "da je mišljenje Ebul Huzejla El-Allafa da su svojstva manifestacija Bića (vudžuhun lizzat) u potpunosti preuzeto iz kršćanskog vjerovanja koje je nastalo pod etjecajem grčke filozofije." (Eš-Šeherstani, 1968:1/50)

Eš-Šeherstani smatra da su Mu'tezile u svom pokušaju da riješe problem Allahovih, dž.š., svojstava bili pod utjecajem islamskih filozofa na čelu sa El-Farabijem i Ibn Sinaom. Također, je neupitna činjenica da su islamski filozofi koji su, pokušavajući riješiti pitanje svojstava svodeći ih sve na svojstvo znanja i poistovjećujući svojstvo znanja sa Bićem, bili pod utjecajem neoplatonista. Dokaz da su Mu'tezile imale namjeru da brane islamsko vjerovanje o ovom pitanju su riječi El-Hajjata u svome djelu *el-Intisar*: "Nekoliko naših prijatelja obavijestilo me da je Ibrahim En-Nazzam, r.a., u dovi Allahu, dž.š., rekao: "Gospodaru moj, Ti znaš da sam ja dao sve od sebe kako bih pomogao tvoju čistu vjeru (tevhid), da sam prihvatio bilo koje od preciznih mišljenja samo zato što je bilo u skladu sa tevhidom. Ja se odričem svih mišljenja koja su u suprotnosti sa tevhidom i sa njima nemam ništa. Gospodaru moj ako znaš da sam ja zaista ovakav kakvog sam sebe opisao, onda mi oprostite moje grijeha i olakšajte mi smrtne patnje." (Garabe, 1972:50) Ovako motivisani Mu'tezile su prenaglašavali ulogu razuma i sve kur'ansko-sunnetske citate tumačili onako kako odgovara podršci nijekanja svega što je u oprečnosti sa tevhidom i jednostavnosti kada je u pitanju Allahovo,

dž.š., biće. Oni su zaniijekali vjerodostojne hadise koji govore o viđenju Allaha, dž.š., pozivajući se na kur'anski ajet "لا تدركه الأبصار" Otišli su i dalje od toga, tako da ćemo naći En-Nazzama kako ismijavajući se konstatuje: "Ibn Mes'ud tvrdi da se Mjesec rascijepio i da je on to vidio. To je otvorena laž u koju nema sumnje." On lažnim smatra i tvrdnju Ibn Mes'uda da je vidio džine. (Garabe, 1972:26) Mu'tezile optužuju ashabe za kontardiktornost u svojim stavovima i na tome im puno zamjere. Najbolji dokaz za to je djelo kojeg je napisao En-Nazzam pod naslovom: *En-Nuket* u kojem on svakom od ashaba pronalazi grešku koja ga čini nepouzdanim. (Garabe, 1972:26)

Imam Ebul-Hasan El-Eš'ari, koji je dobro poznao mu'tezijilske stavove, pravi komparaciju između negiranja Svojtava od strane Mu'tezila i tvrdnji Aristotela, pa kaže: "Ebu Huzejl je svoje tvrdnje o Svojtstvima preuzeo od Aristotela, jer je Aristotel u nekim svojim knjigama kazao: "Tvorac je samo znanje, sama moć, sami život, sami sluh i sami vid."

الباري علم كله قدرة كله، حياة كله، سمع كله، بصر كله

Ebul-Huzejlu su se dopale ove riječi Aristotela, pa je i on kazao: "Njegovo znanje je On, Njegova moć je On." علمه هو هو، وقدرته (Garabe, 1972:27)

Eš-Šeherstani kada govori o principima Mu'tezila, sljedbenika Vasila, i utjecaju fiziofije na njih, kaže: "Mu'tezilizam se temelji na četiri principa: prvi princip je negiranje svojstava Allaha, dž.š., kao što su: znanje, moć, volja i život. U samom početku ta njihova tvrdnja nije bila dovoljno jasna. Vasil je polazio od neupitne činjenice da je nemoguće postojanje dva boga koji su vječni (oduvijek i zuvijek). On tvrdi da je onaj ko prizna značenje ili svojstvo koje je oduvijek ustvrdio postojanje dva boga. Sljedbenici Vasila su se upustili u ovakve debate nakon čitanja knjiga grčkih filozofa. Na kraju su došli do tvrdnje da se sva svojstva svode na znanje i moć, kao što je kazao El-Džubai, ili na dva stanja kao što je rekao Ebu Hašim, a Ebul Husejn El-Basri je došao do zaključka da se sva Svojtstva svode na jedno, a to je znanje. To je, ustvari, pravac filozofa. (Eš-Šeherstani, 1968:1/46)

Nadam se da sam ovim skromnim radom uspio osvjetliti ovo značajno pitanje u historiji islamske misli i predstaviti najznačajnije tokove koji su oličeni u stavovima prve generacije muslimana

(selef), mu'tezila i muetkellimina kao predstavnika ehli sunneta vel-džema'ata.

5. ZAKLJUČAK

Islamska misao, u početku svog razvoja, prošla je kroz nekoliko faza, među kojima su nježnija dvije:

1. *Jedinstvo izvora i jasnoća metodologije* u kojoj je islam bio jedina vodilja islamske misli. Islam je (u Kur'anu i u sunnetu) dao prave odgovore na filozofska pitanja koja su okupirala ljudski razum. Ashabi su se zadovoljili tim odgovorima i isključivo ih crpili iz Kur'ana i sunneta. Što se razuma tiče, u toj fazi, bio je u potpunosti usmjeren ka razumijevanju nove vjere i izučavanju ajeta koji su se postepeno objavljivali i ljudsku misao spašavali od idejne anarhije i besmisla.

2. *Miješanje izvora i padanje pod utjecaj drugih u metodologiji*. Ova faza počinje sa gotovo samim početkom drugog stoljeća i zahvata manji dio emevijskog perioda. U abbasijском periodu doživljava veliki uspon, tako da su se počeli rađati razni pravci i sekte. Prvi se pojavljuje Džehm b. Safvan sa idejom nijekanja svojstava Allaha, dž.š., a zatim Mu'tezile i filozofi. U ovoj fazi dolazi do miješanja originalne islamske kulture sa novim stranim uvezenim kulturama. Tada dolazi do zaokreta u islamskoj misli od jednostavnosti ka složenosti, od predavanja urođenom osjećaju ka razumskom promišljanju i alegoričnom tumačenju, od zanosa i džihada ka opuštenosti i situiranosti, od istinskog traganja za onim što je obaveza činiti i tako biti koristan ka intelektualnoj raskoši pomiješanoj sa polemikom od koje nema nikakve koristi. Aktiviraju se rasprave o razumu i *moćnosti* spoznaje istine putem razuma. To je bilo pogodno tlo za aktiviranje mnogih *kršćanskih* i jevrejskih sekti. Pokret prevođenja knjiga grčke filozofije uzima maha kao neophodan korak u odgovoru na novonastala idejna kretanja.

LITERATURA

- Ebu Hanife, N. (1324. h. god.) *El-Fikhu el-ekber*, Kairo.
El-Bagdadi, A. (bez godine izdanja) *El-Ferku bejnel-firek*, Kairo.
El-Behijj, M. (1967) *El-Džanibu el-ilahijj minet-tefkir el-islamijj*, Kairo.
El-Eš'ari, A. (1969) *Mekalatul islamijjin*, Kairo.
El-Isfaraini, A. (1955) *Et-Tebširu fid-din*, Bagdad.

- El-Makrizi, T. (bez godine izdanja) *El-Hutat*, Bejrut.
Eš-Šeherstani, M. (1968) *El-Milel ven-nihal*, Egipat.
Fergal, J. (1972) *Neš'etul ara vel-mezahib vel-firek el-kelamijje*,
Kairo.
Garabe, H. (1972) *Ibn Sina između vjere i filozofije*, Kairo.
Ibn Haldun, A. (1322. h. god.) *El-Mukaddima*, Egipat.

RELATION BETWEEN ALLAH'S ATTRIBUTES AND HIS SUPREME BEING (ALAKATU SIFATILLAHI TEALA BI ZATIHI)

Zuhdija Adilović, Ph.D.

Summary

This issue is not of only philosophical character apart from Quranic-Sunni texts. The issue started inside a circle of Islamic society where Islamic texts were the foundation for everything in their lives and way of thinking. They were even the main trait of a Muslim personality.

The domain of divine in the way of an individual's reasoning should be based solely on the Qur'an and Sunna and their methodology. Nevertheless, the influence of foreign thinking on Islamic scholars as well as the attempts to compromise between the foreign thinking and Islam, started a new era of reasoning which, in general, is characterized by thought profusion unfamiliar to the original Islamic teaching that is precise and concise. Relation between Allah's attributes and His Supreme Being is one of the issues that originated under the influence of new ambience. This greatly influenced the beginning of new courses of Islamic thought.

As a result, it is necessary to analyze and define the origins of those ideas in order to estimate the extent to which Islamic thought has been consistent with the Islamic method of explaining one of the important aspects of religious thought. Such a study would also be helpful in separating original from borrowed within different courses of Islamic thought that for a long time played an important intellectual role. However, it is evident that they still greatly influence Islamic thought.

Key words: Islamic thought, ilmu-kelam, Revelation, methodology

علاقة صفات الله تعالى بذاته

الأستاذ الدكتور/ زهدي عادلوفيتش

كلية التربية الإسلامية في جامعة زينتسا

الخلاصة

ليست هذه المسألة مسألة فلسفية مجردة بعيدة عن النصوص. ظهرت هذه المسألة في مجتمع كانت النصوص الدينية فيه أساس كل شيء في حياتهم العملية والفكرية، بل كانت هي الركيزة الأساسية لشخصية المسلم آنذاك. لذا كان ينبغي أن يكون التفكير البشري المتعلق بذات الله تعالى في ذلك المجتمع مبنياً على القرآن والسنة ومنهجهما. ولكن الفكر الوافد وتعرف المفكرين المسلمين عليه، ومحاولة التوفيق بينه وبين الدين الإسلامي أثرا في ظهور العهد الفكري الجديد الذي تميز بالترف العقلي الغريب عن التصور الإسلامي الأصيل. وكانت هذه القضية إحدى القضايا التي تأثرت بهذا الوضع الفكري وساعدت في ظهور المدارس الإسلامية الفكرية المختلفة. هذا كله يجعل الحاجة ماسة لبيان جذور هذه القضية - علاقة صفات الله تعالى بذاته - للحكم على مدى انضباط العقلية الإسلامية بالمنهج الإسلامي، في بيان جانب مهم من جوانب الفكر الديني. بل والحكم على الأصيل من الدخيل في فكر المدارس الإسلامية المختلفة التي مثلت دورا كبيرا على المسرح الفكري، وما زالت ممكنة التأثير على العقلية الإسلامية. المصطلحات الأساسية: الفكر الإسلامي، علم الكلام، الوحي، المنهج